

Н. О. Шевченко,
к. е. н., доц., докторант, Донецький державний університет управління

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ Й ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ НА ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНІЙ ОСНОВІ

Виділено основні стратегічні питання розвитку вітчизняного агропромислового комплексу. Визначені стратегічні завдання державного регулювання й підтримки розвитку агробізнесу на інвестиційно-інноваційній основі.

Basic strategic questions are selected to development of domestic agroindustrial complex. The strategic are certain tasks of the state adjusting and support of development of agribusiness on investment-innovative basis.

Ключові слова: аграрний сектор, державне регулювання, інвестиції, конкурентоспроможність, кредитна політика, природні ресурси, сільське господарство.

ВСТУП

Однією з найважливіших задач для економіки України є подолання аграрної кризи і створення умов стійкого розвитку сільського господарства як галузі, що забезпечує життєво необхідні потреби населення. Агропромисловий комплекс є найбільшим сектором економіки, оптимальний режим функціонування якого забезпечує продовольчу безпеку держави і його соціальну стабільність. Питання державної підтримки сільських товаровиробників були і залишаються одними з найважливіших проблем економічної політики держави.

Причиною кризової ситуації в аграрному секторі є ряд чинників. У їх числі значні скорочення фінансової підтримки аграрних формувань з боку держави, прояв значного диспаритету цін на засоби виробництва і реалізовану сільським господарством продукцію, значні скорочення кредитів, недосконалість моделей державної підтримки агробізнесу. Власні кошти підприємств не можуть забезпечувати фінансування їх поточної виробничої діяльності, оскільки більшість господарств збиткова, а отже, вони не мають джерел накопичення; статутний і резервний капітали не призначені для поточного фінансового забезпечення господарських операцій; інвестиції в сільське господарство практично не здійснюються. Дана ситуація посилюється недостатнім, невиборчим і невчасним фінансуванням аграрного сектора.

Проте, сільське господарство є тією галуззю, яка навіть за сприятливих економічних умов потребує фінансової підтримки держави і залучення позикових засобів. Реалізація заходів прямої фінансової підтримки не забезпечує радикального фінансового оздоровлення підприємств сільського господарства, що свідчить про недосконалість діючого механізму державної підтрим-

ки аграрної сфери. Загальним недоліком механізму державного регулювання розвитку агробізнесу є недостатність економічних стимулів і відповідальності, що забезпечує раціональне використання і скорочення засобів державної підтримки, а також слабкість контролю над їх витрачанням.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Значний внесок у вивчення методології і вирішення практичних завдань державного регулювання агропродовольчих ринків внесли вітчизняні вчені, такі як П. Борщевський, О. Амосов, М. Бесєдін, В. Геєць, С. Гудзинський, Б. Данилишин, О. Дацій, Л. Дейнеко, Т. Заєць, О. Іваницька, М. Корецький, В. Куценко, М. Лобас, О. Лебединська, А. Лисецький, П. Саблук, М. Хвесик, Л. Чернюк, О. Шпичак, В. Юрчишин та закордонні — Дж. Болт, М. Бункіна, Дж. Готін, Д. Речмен, М. Трейсі та інші.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— виділити основні стратегічні питання розвитку вітчизняного агропромислового комплексу;

— визначити стратегічні завдання державного регулювання й підтримки розвитку агробізнесу на інвестиційно-інноваційній основі.

РЕЗУЛЬТАТИ

Насамперед, варто сказати про те, що підтримка поточної діяльності в системі заходів державного регулювання розвитку агробізнесу займає своє особливе місце. З огляду на світовий досвід, аграрії-фахівці й учені визначають у якості основної стратегічної мети розвитку аграрного сектора економіки — забезпечення продовольчої безпеки країни й посилення позицій України на світовому ринку продовольчих і сільськогосподарських товарів.

У зв'язку із цим можна виділити наступні основні стратегічні питання розвитку вітчизняного агропромислового комплексу:

— макроекономічна політика: методи державного регулювання діяльності АПК, безпосередньо не пов'язані з даною галуззю, але впливають на ефективність її функціонування (проведення пільгової податкової політики, підтримка національної валюти, зовнішньоторговельна діяльність);

— захист сільськогосподарських товаровиробників на внутрішньому ринку, стимулювання експорту сільськогосподарської продукції й продовольства, сприяння створенню єдиного аграрного ринку країни, створення сприятливих умов для імпорту техніки й технологій, що забезпечують підвищення конкурентоспроможності внутрішніх виробників;

— розробка нормативно-правової бази функціонування АПК країни;

— удосконалювання земельних відносин;

— забезпечення розвитку виробничої інфраструктури, що припускає виділення державних коштів на проведення заходів довгострокового характеру: субсидій на будівництво господарських приміщень, на рекультивування земель, а також сприяння створенню фермерських об'єднань [4, с. 186];

— розвиток інтеграційних процесів у аграрному секторі;

— сприяння активізації інвестиційних процесів у сільському господарстві;

— забезпечення товаровиробників сільськогосподарською технікою, розвиток і вдосконалювання лізингової діяльності;

— удосконалювання керування АПК;

— регулювання раціонального використання природних ресурсів;

— регулювання й підтримка науково-дослідної діяльності тощо.

Підтримка ж поточної діяльності (пільгове оподаткування й кредитування сезонних робіт у сільському господарстві, цінове регулювання, підтримка доходів виробників, включаючи прямі державні платежі, куди входять компенсаційні платежі, платежі при збитку від стихійних лих, державні закупівлі, страхування й т.д.) має більше тактичний, короткостроковий характер стосовно вищеперерахованих стратегічних завдань державного регулювання й підтримки розвитку агробізнесу на інвестиційно-інноваційній основі. Вона спрямована на вирішення проблем, що виникають перед господарською системою в процесі здійснення поточної виробничо-господарської діяльності, і повинна допомагати реалізовувати основні блоки програми стратегічного розвитку АПК [2, с. 15; 3, с. 16].

Однак, не слід розглядати ці два блоки державного регулювання й підтримки аграрного сектора економіки ізольовано один від одного. Вони виділені умовно, тому що повинні розглядатися в комплексі. Довгострокові завдання й напрями розвитку будуються, виходячи із сформованого стану сільськогосподарського виробництва в поточному періоді. У той же час вирішення поточних проблем дозволить вирішити або наблизитися до рішення стратегічних питань розвитку агропромислового комплексу.

Іншими словами, виділені нами блоки державного регулювання агропромислового виробництва тісно пов'язані один з одним. Більше того, між ними найчастіше спостерігаються досить розмиті межі, тому що рішення

багатьох проблем функціонування АПК має важливе значення як цього року, так і з погляду стратегічних пріоритетів розвитку галузі (наприклад, цінове регулювання, податкова політика, забезпечення виробників сільськогосподарською технікою й т.д.). Крім того, В.К. Євдокименко звертає увагу на те, що "відсутність стратегічних цілей — головна причина невдач сучасної аграрної політики. Навряд чи можна чекати змін у кращу сторону, якщо товаровиробники працюють наосліп, не маючи узаконеної аграрної стратегії, де чітко сформульовані мета й завдання аграрної політики держави" [5, с. 162].

Механізм державної підтримки галузі в цей час не ефективний, у ряді випадків нелегитимний, залежно від суб'єктивних рішень. Фінансова підтримка виплачується несвоєчасно, не в повному обсязі, з порушенням установлених порядків. Участь у програмах, що передбачають державне фінансування, не є предметом конкурсів, тому вкладення часто використовуються без належної віддачі. Державні операції на ринку продовольства фінансуються погано, без чіткого поділу відповідальності між продавцем і покупцем, із серйозними порушеннями основних законів ринку.

Державна підтримка сільських товаровиробників проводиться за рахунок коштів державного бюджету й місцевих бюджетів відповідно до рівня прийнятих рішень. Механізм цієї підтримки на різних бюджетних рівнях не повинен перешкоджати роботі підприємств і нормальному функціонуванню ринку.

Однієї з основних форм державної фінансової підтримки агропромислового комплексу є дотування й бюджетні компенсації. Дотації на продукцію й компенсації підвищених витрат, зумовлених специфічними умовами виробництва, надаються сільському господарству, маючи на увазі народногосподарську значимість цієї базисної галузі й нездатність нерентабельних аграрних формувань упоратися в цей час із завданням фінансового забезпечення поточної виробничої діяльності власними силами.

Бюджетні дотації виплачують товаровиробникам для відшкодування витрат, які за об'єктивних причин не покриваються реалізаційними цінами на продукцію, зроблену в основних товарних зонах. Основною причиною такої ситуації сьогодні є диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію, промислові товари й послуги, що споживаються селом, й також низька купівельна спроможність населення. Бюджетні компенсації видаються для забезпечення мінімального достатнього рівня споживання підприємствами окремих засобів виробництва й ресурсів, подорожчання яких не може компенсуватися підвищенням цін на сільськогосподарську продукцію.

Таким чином, за допомогою бюджетних дотацій і компенсацій держава підтримує окремі стратегічно важливі виробництва, у тому числі ті, які забезпечують відтворувальний потенціал галузі, мають соціальну й екологічну значимість.

Незважаючи на важке положення нашого сільськогосподарства, дотації й компенсації відіграють більшу роль у формуванні виторгу від реалізації продукції, особливо тваринницької.

Існуюча система дотаційних і компенсаційних виплат, на жаль, не створює стимулів для ефективної діяльності підприємств. На практиці переважає компенсаційно-витратний підхід до розподілу фінансових ресурсів, що віділяються агробізнесу. Найчастіше господарства, що пра-

цюють менш ефективно, одержують більші розміри дотацій і навпаки, що не сприяє зацікавленості товаровиробників у поліпшенні результатів господарської діяльності.

Механізм державної підтримки не вирішує завдання об'єктивного визначення розміру потреби організацій у відповідних коштах головним чином тому, що немає загальноприйнятих критеріїв оцінки потреби в коштах підтримки й пріоритетів у їхньому виділенні.

Взагалі, загальним недоліком механізму державної підтримки є відсутність достатніх нормативних матеріалів, що визначають необхідні дотаційні операції за окремими напрямками. Сюди ж ставиться недостатність економічних стимулів і відповідальності, що забезпечують раціональне використання й скорочення коштів державної підтримки, а також слабкість контролю за їхньою витратою. За наявності відзначених недоліків заходи, що здійснювалися для їхнього подолання, привели до того, що виділення коштів державної підтримки набуло тенденції до зменшення.

Слід зазначити, що рівень витрат держави багато в чому визначається не економічними, а політичними причинами, в першу чергу, чинністю аграрного лобіювання в законодавчому органі. Якщо в закордонних країнах перша й третя сфери агропромислового комплексу зацікавлені в державній підтримці сільськогосподарських виробників лише побічно, тому що серед незалежних у фінансовому відношенні фермерів існує попит на їхні товари й послуги, то в Україні підприємства цих сфер одержують у деяких випадках прямі трансферти з бюджету. Так, значну частину аграрного бюджету становлять кошти на підтримку розвитку підприємств агропромислового комплексу — 800 млн грн.

У прихильників і супротивників сільськогосподарського протекціонізму склалося неправильне уявлення про те, що рівень реальної підтримки агропромислового комплексу вимірюється масштабом бюджетних витрат. Аграрне лобі бореться за збільшення витрат на нього з державного бюджету, прихильники ліберального підходу прагнуть протистояти цьому. Однак сам по собі обсяг бюджетних витрат не може служити достовірною оцінкою рівня державної підтримки даного сектора. Їхнє збільшення або зниження ще не свідчить про поліпшення або погіршення положення сільськогосподарського виробника.

До того ж суть фінансових проблем агропромислового комплексу полягає не тільки в нестачі коштів, але й у неефективному механізмі їх використання, тобто проблема не тільки в тому, яку суму виділяти агропромислового комплексу з бюджету, але й у тому, як краще нею розпорядитися.

Аналіз діючого механізму компенсацій показує, що він одночасно провокував підвищення цін на промислову продукцію, на придбання якої законодавчо передбачалася компенсація витрат. Економічна ситуація нинішнього періоду й тенденції її зміни на найближчу перспективу визначають необхідність коректування механізмів розподілу й доведення державних фінансових коштів до сільськогосподарських товаровиробників. Кошти, що виділяються з бюджетів для зменшення диспаритету цін в АПК, проблему виходу сільського господарства із кризи не вирішують. Потрібна зміна механізмів фінансування та інвестиційного забезпечення розвитку агробізнесу [1, с. 20].

У той же час аналіз розподілу бюджетних коштів у аграрному секторі свідчить про наявність чималих резервів удосконалення існуючого механізму економічної підтримки сільських товаровиробників. Кошти

сільськогосподарських підприємств не забезпечують нормальних умов відтворення. Основну частину їх становлять надходження від реалізації продукції, робіт і послуг. Це джерело в сучасних умовах недостатньо ефективне. Більша частина коштів іде на відшкодування матеріальних витрат виробництва й оплату праці, і ці дві статті витратків сільськогосподарських підприємств практично повністю поглинають надходження від реалізації продукції, робіт і послуг.

Основним результатом впливу світової кризи на АПК України стало різке зменшення здатності підприємств АПК привертати фінансування необхідних обсягів. Мова йде як про власний капітал (шляхом проведення IPO або приватних розміщень акцій), так і боргове фінансування. На сьогодні навіть компанії, що відповідають всім критеріям інвестиційної привабливості (рентабельність, масштаб, хороша команда менеджменту тощо), не можуть повністю забезпечити фінансування свого розвитку. Про проведення IPO або приватних розміщень мова взагалі зараз йти не може, а українські банки різко скоротили кредитування через нездатність привертати нові ресурси з-за кордону і стримує позицію НБУ. Ми прогнозуємо, що цього та наступного року агробізнес відчує серйозну "лихоманку" через нестачу фінансування. Окрім того, недавнє рішення ВР України скоротити підтримку сектора до \$1,72 млрд (замість раніше обговорюваних 4 млрд грн), на нашу думку, в короткостроковій перспективі негативно вплине на агробізнес в умовах загострення кризи фінансування.

ВИСНОВКИ

Можна стверджувати, що інвестиційна діяльність в аграрному секторі України здійснюється останніми роками уповільненими темпами. Інвестиційні вкладення в агропромисловий комплекс на даний час залишаються мізерними і не відповідають сьогodнішнім потребам в них, що, в свою чергу, робить продукцію АПК неконкурентоздатною не тільки на світовому, але й на внутрішньому ринках.

Сприяння залученню прямих іноземних інвестицій в діяльність агробізнесу, особливо за допомогою вдосконалення податкового законодавства, адаптування його до вимог СОТ та інших міжнародних організацій, членом яких є Україна, сприятиме ефективній господарській діяльності агропромислових формувань і тим самим підвищить конкурентоспроможність продукції АПК.

Література:

1. Гаврилюк М.М. Агропромислового виробництва — інноваційний шлях розвитку / М.М. Гаврилюк // Економіка АПК. — 2009. — № 8. — С. 19—22.
  2. Горб В. Засади державного регулювання технічного забезпечення агропромислового виробництва / В. Горб // Вісник НАДУ. — 2010. — №2. — С. 157—163.
  3. Гринь Є.Л. Формування аграрної політики держави / Є.Л. Гринь // АгроСвіт. — 2007. — № 24. — С. 14—19.
  4. Дацій О.І. Удосконалення механізмів державного регулювання розвитку нових технологій і високотехнологічних агропромислових виробництв / О.І. Дацій // Вісник НАДУ. — 2010. — № 1. — С. 180—187.
  5. Евдокименко В.К. Структурно-функціональні складові регіональної аграрної політики / В.К. Евдокименко, Ю.М. Лопатинський, Т.Л. Шкабара // Регіональна економіка. — 2008. — № 2. — С. 160—166.
- Стаття надійшла до редакції 11.01.2011 р.*